

НАРЪЧНИК ЗА НАБЛЮДАТЕЛИ НА ИЗБОРИ

**AMERICA FOR
BULGARIA
FOUNDATION**

Изказаните становища и мнения в настоящия документ са отговорност на авторите и не отразяват непременно мненията и политиката на Фондация „Америка за България“. Авторите следва да бъдат цитирани при всяко преиздаване на материала, целия или част от него.

Настоящият наръчник е изготвен от Институт за развитие на публичната среда в рамките на проект „Граждански действия за свободен и честен изборителен процес“, подкрепен от Фондация „Америка за България“.

© 2021, Институт за развитие на публичната среда

Десето издание

СЪДЪРЖАНИЕ	
НАБЛЮДАТЕЛЯТ	4
ПРЕДИ ИЗБОРНИЯ ДЕН - ОСНОВНИ АКЦЕНТИ	4
НАБЛЮДЕНИЕ НА ГЛАСУВАНЕТО И ПРЕБРОЯВАНЕТО НА ГЛАСОВЕТЕ	8
НЕОБХОДИМИ ОБОЗНАЧЕНИЯ ПРЕД И В ИЗБОРНОТО ПОМЕЩЕНИЕ	8
КОЙ И КОГА МОЖЕ ДА ПРИСЪСТВА В ИЗБОРНОТО ПОМЕЩЕНИЕ	9
ОТКРИВАНЕ НА ИЗБОРНИЯ ДЕН	9
ИЗБОРЕН ДЕН	10
ЗАКРИВАНЕ НА ИЗБОРНИЯ ДЕН И ПРЕБРОЯВАНЕ НА ГЛАСОВЕТЕ	11
ЗАКРИВАНЕ НА ИЗБОРНИЯ ДЕН	11
ПРЕДИ ОТВАРЯНЕ НА ИЗБИРАТЕЛНАТА КУТИЯ	12
ОТВАРЯНЕ НА ИЗБОРНАТА КУТИЯ И ПРЕБРОЯВАНЕ НА ДЕЙСТВИТЕЛНИТЕ И НЕДЕЙСТВИТЕЛНИТЕ ГЛАСОВЕ	12
ПРЕБРОЯВАНЕ НА ГЛАСОВЕТЕ ПО ПАРТИИ, КОАЛИЦИИ И ИНИЦИАТИВНИ КОМИТЕТИ	13
ПРЕБРОЯВАНЕ НА ПРЕДПОЧИТАНИЯТА (ПРЕФЕРЕНЦИИТЕ)	14
КАК СЕ ПОПРАВЯТ ГРЕШКИТЕ В ИЗБОРНИЯ ПРОТОКОЛ?	14
КОЙ ИМА ПРАВО НА КОПИЕ ОТ ПРОТОКОЛА?	15
МОНИТОРИНГ НА ВПИСВАНЕТО НА РЕЗУЛТАТИТЕ, ПРЕДАВАНЕТО НА ИЗБОРНИТЕ КНИЖА.	15
ПОЛЕЗНИ ВРЪЗКИ	16

Наръчникът е предназначен за местни наблюдатели на избори в България. В основата си текстът е базиран на наръчника на ОССЕ – [Наръчник за местни наблюдатели на избори](#). Включени са и примери от българската практика и опита от наблюдения на ИРПС на избори. Представена е българската нормативна уредба, определяща статута на наблюдателите и условията за извършване на независимо наблюдение на избори.

НАБЛЮДАТЕЛЯТ

В изборния ден наблюдателят трябва да разполага с удостоверение, издадено от ЦИК на регистрирана неправителствена организация. То се предоставя на СИК, за да бъде копирано или за да бъдат вписани данните, но оригиналът ТРЯБВА остане у наблюдателя.

Наблюдателят може да присъства:

- на заседанията на изборителните комисии;
- при отпечатването и доставката на бюлетините;
- при получаването на изборните книжа и материали и подготовката на помещенията за гласуване;
- в изборното помещение при откриването, по време на гласуването и при закриването на изборния ден, като му се осигурява пряка видимост при установяване на резултатите;
- в изчислителните пунктове.

Наблюдателят може да получи копие от изборния протокол за наблюдаваната секция, както и от РИК, и да присъства на всички останали етапи от изборния процес.

В даден момент в едно изборно помещение може да присъства само един наблюдател от една и съща неправителствена организация - освен ако тя не е международна - тогава са допустими по два души.

Фигурата на наблюдателя е уредена в глава шеста на [Изборния кодекс](#) „Наблюдатели”.

ПРЕДИ ИЗБОРНИЯ ДЕН - ОСНОВНИ АКЦЕНТИ

Мобилизирането на стотици доброволци за наблюдатели в изборителните секции, може да погълне огромно количество човешки ресурси, понякога за сметка на други дейности от наблюдението като например анализ на законодателната рамка, мониторинг на информационната кампания, оценка за обучението на изборната администрация, мониторинг на правоохранителните органи, мониторинг на споровете, финансиране на предизборната кампания, оценка на медийната среда и други.

Затова е много важно екипът от наблюдатели да е наясно какво трябва да се мониторира в изборния ден и как най-добре да се направи това.

Препоръчително е наблюдателите да работят в екипи по двама (например в съседни секции) в изборния ден - както от съображения за тяхната сигурност, така и защото ако работят заедно ще могат да проверяват и сравняват наблюденията си един с друг.

Съгласно разпоредбите на Изборния кодекс само един наблюдател от дадена регистрирана организация има право да присъства в изборното помещение по време на гласуването и преброяването на гласовете.

Наблюдателите трябва да бъдат подготвени, преди да започнат наблюдението и изпълнението на задълженията си.

По-специално, те трябва да преминат през обучение, за да са наясно с основните моменти от изборния ден и правата си, както и да бъдат запознати с конкретните акценти за организацията, която представляват в изборния ден.

От съществено значение е да спазват определените правила за поведение. Те също трябва да бъдат запознати с района, в който ще наблюдават, както и с местонахождението на изборителните секции и общинската/районната изборителна комисия (ако има такава).

Снимка: Обучение на наблюдатели и разпределение на екипи за наблюдение на местни избори (София, 2019 г.)

Качеството, а не количеството на наблюдение е от значение!

След като завърши преброяването на гласовете в избирателните секции, наблюдателите е добре да получат копие от протокола с резултатите и да придружат, бюлетините и другите материали до общинската/районната избирателна комисия.

Наблюдателите трябва да бъдат неутрални по всяко време и никога да не изразяват предубеденост или предпочитания по отношение на политически партии, кандидати, или властите по какъвто и да е въпрос, свързан с изборите.

Те също така не трябва да носят или показват каквито и да е партийни символи или цветове. Наблюдателят носи единствено бадж по образец, утвърден от Централната избирателна комисия.

Наблюдателите трябва да изпълняват своите задължения по ненатрапчив начин и да не пречат на нито един аспект от изборния процес.

Ако забележат някакви нередности, те могат да ги посочат на вниманието на членовете на избирателната секция, но не могат да дават указания или отменят решенията на длъжностните лица.

Всички заключения следва да са основани на добре документиранни, действителни и проверими доказателства.

Докато изпълняват задълженията си, наблюдателите е добре да се отнасят с уважение към всички участници в изборния процес, като не забравят, че представляват целия екип, отговорен за организирането на програмата за наблюдение.

При влизането си в избирателните секции, те трябва да се представят на председателя на секционната избирателна комисия и на останалите членове в нея. Легитимират се чрез удостоверението си за наблюдател, издадено от Централната избирателна комисия.

Допълнително, след като се представят на членовете на секционната избирателна комисия, наблюдателите биха могли да се опитат да поговорят с други наблюдатели, застъпници, представляващи партии или кандидати, международни наблюдатели, ако има такива.

Снимка: Застъпници и представители на политически партии/кандидати в секционна избирателна комисия

Добра идея е да се говори с представители на различните заинтересовани страни, когато е удобно и възможно.

Снимка: Гласуване в избирателна секция

При подготовката на наблюдението на изборния процес и преброяването на гласовете, трябва да се вземат предвид следните въпроси:

Обстановката в избирателната секция:

- Лесно ли се открива избирателната секция?
- Труден ли е достъпът до избирателната секция?
- Има ли агитационни материали или кампанияна дейност в, до или около избирателната секция?
- Има ли някакви доказателства за заплахи или нарушения?
- Има ли неоправомощени лица в избирателната секция?
- Охраняващите секцията представители на органите на реда по коректен начин ли се държат?
- Предлагат ли се на гласоподавателите стимули, за да гласуват по определен начин?

Снимка: Агитационни материали в изборния ден, намиращи се в непосредствена близост до избирателните секции

Отговорните длъжностни лица:

- Добре обучени и запознати ли са с процедурите за гласуване и преброяване на гласовете членове на секционната избирателна комисия?
- Спокойно ли говорят длъжностните лица за изпълнението на задълженията си?
- Безпристрастно ли изпълняват задълженията си?
- Всички членове ли присъстват или има възпрепятствани да изпълнят задълженията си в секционната избирателна комисия?

Материално осигуряване:

- Има ли достатъчно изборни материали в секциите?
- Надеждно ли са били съхранявани материалите между доставката им и отварянето им в избирателната секция?

- ❑ Разположени ли са така избирателните урни, че да се виждат от всички членове на комисията?
- ❑ За секциите, в които е предвидено машинно гласуване - доставена ли е машината, тя включена ли е в ел. инсталацията, налице ли са необходимите карти за нея и информационни табла за гласуване?

Процедури за гласуване:

- ❑ Осигурена ли е тайната на вота?
- ❑ Изисква ли се от избирателите идентификация преди да се допуснат да гласуват?
- ❑ Какъв е общият брой на гласоподаватели в избирателния списък и колко от тях действително са гласували? (Това ще даде представа за тенденциите в избирателната активност).
- ❑ Достатъчно ефикасно и сигурно ли е раздаването на бюлетините на избирателите?
- ❑ Допуснати ли са да гласуват, тези които имат право на това?
- ❑ Допуснати ли са да гласуват лица, без право на глас?
- ❑ Има ли незаконно гласуващи извън стаичката за гласуване?
- ❑ Допуска ли се „семеино“ гласуване (повече от един човек в стаичката за гласуване)?
- ❑ Дават ли се на избирателите повече от установения брой бюлетини?
- ❑ Има ли доказателства за предварително пълнене на кутията с бюлетини?
- ❑ Наясно ли са с процедурите за гласуване избирателите?
- ❑ Обслужени ли са по подходящия начин гласоподавателите, които имат нужда от помощ?
- ❑ Има ли големи закъснения в администрирането на процеса по гласуване?

- ❑ Добре ли се администрира процеса на гласуване от членовете на секционната избирателна комисия?
- ❑ Допуснати ли са да наблюдават гласуването и преброяването на гласовете застъпници и/или пълномощници на партиите и кандидатите, както е установено според закона?
- ❑ Опитват ли и реално намесват ли се тези представители и застъпници в изборния процес или опитват ли и реално предизвикват ли смущение в гласоподавателите, за да те да гласуват за определена партия или кандидат?

Преброяване на гласовете:

- ❑ По прозрачен начин ли се извършва преброяването на гласовете?
- ❑ Допуснати ли са наблюдатели, застъпници и политически представители на партиите и кандидати до всички етапи от преброяването на гласовете?
- ❑ Какво е съотношението между регистрираните, че са гласували и броят действителните гласове?
- ❑ По организиран и сигурен начин ли протича преброяването на гласовете?
- ❑ Обозначават или маркират ли по някакъв начин членовете на секционната избирателна комисия избирателните бюлетини?
- ❑ Коректно ли са пресметнати и отделени от останалите бюлетини невалидните такива?
- ❑ Застъпници и упълномощените представители на партиите опитват ли се и намесват ли се действително при преброяването на гласовете?
- ❑ Присъстват ли неупълномощени лица и каква е тяхната роля в процеса на преброяване на гласовете?

Попълване на резултатите в протоколите и транспортирането им:

- Коректно ли са попълнени протоколите с резултатите в края на преброяването и подписани ли са от всички упълномощени лица?
- Могат ли наблюдателите и застъпниците и представителите на кандидатите и партиите да получат копия от протоколите с резултатите в края на преброяването?

Снимка: Преброяване на гласовете в секционна избирателна комисия

НАБЛЮДЕНИЕ НА ГЛАСУВАНЕТО И ПРЕБРОЯВАНЕТО НА ГЛАСОВЕТЕ

Наблюдателите попълват формуляри за наблюдение, които съдържат затворени и отворени въпроси, които са свързани с наблюдението им на терен.

Добросъвестното попълване на въпросниците и тяхното предаване или изпращане е от съществено значение за анализа на изборния процес и последващите препоръки.

Конкретната форма, както и самите въпроси се изготвят в зависимост от целите, капацитета и размера на мрежата от наблюдатели.

НЕОБХОДИМИ ОБОЗНАЧЕНИЯ ПРЕД И В ИЗБОРНОТО ПОМЕЩЕНИЕ

В кабината за гласуване трябва да има:

- табло с указание за гласуване само със знак **X** или **✓** и със син химикал и табло как се гласува с преференция;
- табло с имената на всички кандидати за народни представители и поредните им номера.

Пред изборното помещение трябва да има:

- табло с указание за гласуване само със знак **X** или **✓** и със син химикал и табло как се гласува с преференция;
- табло с имената на всички кандидати за народни представители и поредните им номера;
- образец на бюлетината;
- всички решения на СИК;
- телефоните за връзка и подаване на сигнали до МВР и до дежурния прокурор и за връзка с районната избирателна комисия (РИК).

В случай, че секцията е предвидена да обслужва граждани в неравностойно положение, то пред секцията се поставя и съответен отличителен знак.

В случай, че в секцията е предвидено машинно гласуване, трябва да са налице съответните информационни табла за него.

КОЙ И КОГА МОЖЕ ДА ПРИСЪСТВА В ИЗБОРНОТО ПОМЕЩЕНИЕ

В изборното помещение при откриването на изборния ден могат да присъстват:

- кандидати;
- застъпници;
- наблюдатели;
- представители на партии, коалиции, инициативни комитети;
- представители на медиите;
- избиратели.

В изборното помещение при закриването на изборния ден и установяването на резултатите могат да присъстват:

- кандидати;
- застъпници;
- наблюдатели;
- представители на партии, коалиции, инициативни комитети;
- по един анкетъор от регистрирана социологическа агенция.

Представителите на СИК и присъстващите наблюдатели, застъпници и представители е необходимо да носят отличителни табели по образец. Застъпниците, наблюдателите и представителите на партиите, коалициите и инициативните комитети могат да присъстват и наблюдават изборите в свободно избрани от тях секции, като се легитимират пред секционната комисия чрез: удостоверение, издадено от РИК за застъпниците; удостоверение, издадено от ЦИК за наблюдателите; пълномощно, подписано от представляващия партията, коалицията и инициативния комитет или упълномощено от тях лице, за техните упълномощени представители.

В даден момент в изборното помещение може да се намират само по един наблюдател от една и съща организация, по един застъпник за всяка кандидатска листа, един представител от всяка партия, коалиция или инициативен комитет, по един анкетъор от регистрирана социологическа агенция. Чуждестранните

наблюдатели могат да присъстват по двама, придружени от преводач.

В изборното помещение застъпниците, наблюдателите, представителите на партии, коалиции, инициативни комитети и представителите на медиите заемат най-отдалечените места от кабината/те за гласуване.

ОТКРИВАНЕ НА ИЗБОРНИЯ ДЕН

Членовете на СИК се събират пред изборното помещение поне 10 – 15 минути преди началото на изборния ден. Изборното помещение се разпечатва в 7.00 ч. от председателя на СИК, ако присъстват повече от половината членове на комисията.

За да се отвори изборното помещение, трябва да присъстват най-малко:

- 3 членове при 5-членни СИК;
- 4 членове при 6- и 7-членни СИК;
- 5 членове при 8- и 9-членни СИК.

Ако в 7.00 ч. са налице повече от половината членове на СИК, но отсъства председателят, изборното помещение се разпечатва и изборният ден се открива от зам.-председателя.

При липса на кворум не бива да се отваря изборното помещение, а се уведомява РИК кои членове не са се явили.

Основни моменти преди начало на гласуването

- 1) Председателят на СИК проверява наличието на бюлетини и другите изборни книжа и материали, както и дали избирателните кутии и кутията за отрязъците от бюлетините са празни и изправни.
- 2) Председателят на СИК проверява целостта на плика с печата на СИК, изважда печата и го наранява/маркира по начин, който да

направи печата уникален (за целта се използва макетен нож). За това се съставя протокол по образец, одобрен от ЦИК, който съдържа не по-малко от 3 отпечатъка, направени с маркирания вече печат. Протоколът се подписва от членовете на СИК.

След маркирането на печата, той не бива да бъде изнасян от изборното помещение или да бъде полаган, на каквито и да е повърхности, освен на бюлетините, протоколите и книжните ленти за опаковане.

- 3) След проверката, при която на присъстващите е показано, че избирателната кутия и кутията за отрязъци са изправни и празни, те се затварят и запечатват с хартиени ленти, на които се полагат печатът на СИК и подписите на присъстващите членове. Лентите трябва да се поставят от всички страни по начин, който не позволява отварянето на избирателната кутия, без да се наруши целостта им.
- 4) Определят се функциите на членовете на СИК и се записват в решение на комисията.

В секциите с машинно гласуване е необходимо машината за гласуване да бъде включена и активирана, след това се отпечатва начален протокол, от който се вижда, че няма никакви предварително отчетени гласове за партии, коалиции и независими кандидати по кандидатски листи.

След извършване на горните действия, председателят на СИК обявява изборния ден за открит.

ИЗБОРЕН ДЕН

Идентификация и гласуване

Единствените документи, с които избирателят може да упражни правото си на глас са:

- ❑ Лична карта
- ❑ Зелен паспорт – за родените до 31.12.1931 година

Учениците и студентите могат да гласуват в секция в населеното място, където се обучават (когато то е различно от постоянния им адрес), за което е необходимо да представят личната си карта и заверена за съответната година/семестър ученическа/студентска книжка, както и да попълнят на място декларация, че не са гласували и няма да гласуват на друго място.

Във връзка с епидемичната обстановка, когато личната карта на избирател е с изтекъл срок, не се изисква удостоверение за издаване на лични документи от МВР. Когато личната карта или паспортът на избирател са повредени, изгубени или откраднати, избирателят се допуска до гласуване, ако представи удостоверение от МВР, че е в процес на издаване на лични документи. Върху удостоверението член на СИК отбелязва „Гласувал“, датата и номера на секцията.

Член на комисията установява самоличността на избирателя и извършва следното:

- ❑ Намира името му в избирателния в списък. Сравнява данните от документа за самоличност с тези от избирателния списък (това са трите имена и постоянният адрес), без да ги чете на глас.
- ❑ Вписва в избирателния списък единния граждански номер (ЕГН), вида и номера на документа за самоличност, без да ги чете гласно.
- ❑ Друг член на комисията откъсва, подпечатва и предоставя бюлетина на избирателя - избирателят гласува и сгъва бюлетината в тъмната стаичка; в случай, че избирателят избере да гласува машинно, член на комисията му предоставя смарт карта „Избирател“; избирателят поставя картата за гласуване в машината и маркира своя вот чрез докосване на екрана. След потвърждаване на направения

избор се отпечатва от машината контролна разписка; избирателят проверява своя избор, съгва разписката с текста навътре и я пуска в кутията за разписките от машинното гласуване.

- ❑ След като избирателят упражни правото си на глас и се подпише в избирателния списък получава обратно документа си за самоличност.

Особени случаи

Сгрешена бюлетина

Когато избирател сгреша при гласуване, може да върне сгънатата сгрешената бюлетина и да получи нова такава само един път.

Избиратели в неравностойно положение

Гражданин в неравностойно положение може да гласува в определена от РИК секция на първия етаж (партера) или в друга подходяща секция по избор. Необходимо е да попълни на място декларация по образец, че не е гласувал и няма да гласува на друго място.

Гласуване с придружител

Избирател в неравностойно положение, който не може да гласува сам, може да поиска помощта на придружител. **Разрешение се дава от председателя на СИК.** При оспорване на това решение от член на СИК, въпросът се решава с гласуване в комисията.

Не могат да бъдат придружители следните лица:

- ❑ членове на СИК;
- ❑ представители на партия, коалиция от партии или инициативен комитет;
- ❑ застъпници;
- ❑ наблюдатели;

- ❑ лице, което е било вече придружител на двама други избиратели.

Избирател в списъка на заличените лица

Ако СИК установи, че избирател, който се е явил да гласува, е в списъка на заличените лица, то за да гласува този избирател трябва да предостави удостоверение, издадено от съответната община/кметство, и да попълни и подпише декларация, че не е гласувал и няма да гласува на друго място.

Изключение от това правило е избирател, срещу чиито имена е отбелязано МВНР (т.е. български гражданин, с адрес в чужбина) - необходимо е той да представи единствено декларация, че не е гласувал и няма да гласува на друго място.

ЗАКРИВАНЕ НА ИЗБОРНИЯ ДЕН И ПРЕБРОЯВАНЕ НА ГЛАСОВЕТЕ

ЗАКРИВАНЕ НА ИЗБОРНИЯ ДЕН

Гласуването приключва в 20.00 ч. Ако в този момент пред изборното помещение чакат избиратели, председателят и секретарят на СИК установяват техния брой и събират документите им за самоличност. Само тези избиратели се допускат да гласуват след 20.00 ч., но не по-късно от 21.00 ч.

След като и последният избирател напусне изборното помещение, председателят на СИК обявява изборния ден за приключил, а на присъстващите се осигурява пряка видимост.

При преброяването на гласовете право да присъстват имат: кандидати за народни представители, по един застъпник от всяка листа, по един представител на партия/коалиция/инициативен комитет, по един наблюдател от организация, по един регистриран анкетър от социологическа агенция, представители на медиите.

Присъстващите са длъжни да спазват реда в помещението, да следват указанията на председателя и да не се намесват в работата на СИК.

Само СИК е компетентна да установи кой глас е действителен!

Преди да започне да преброява гласовете, комисията определя с решение кой от членовете ѝ ще има достъп до бюлетините и ще брое, кой ще попълва протокола, кой ще опакова бюлетините и книгата и т.н.

ПРЕДИ ОТВАРЯНЕ НА ИЗБИРАТЕЛНАТА КУТИЯ

Протоколът за изборите за народни представители е създаден в чернова и белова.

[Образец на протокол за секции, в които ще се гласува само с хартиени бюлетини.](#)

[Образец на протокол за секции, в които ще може да се гласува с хартиени бюлетини и машинно.](#)

Добре е наблюдателите да се запознаят предварително с вида и особеностите на протокола, за да са наясно с последователността, контролите и процедурите по преброяване.

Беловата на протокола се състои от отделни листове, всеки от които е отпечатан на химизирана хартия в три екземпляра. СИК започва работа по черновата на протокола.

Протоколът за избор на народни представители в първата си част (ЧАСТ I) предоставя обща информация за секцията - броят на получените бюлетини; брой на избирателите в избирателния списък; гласували избиратели според положените подписи в избирателния списък.

Следващата стъпка е да се преброят и опаковат бюлетините, останали **извън урната**:

- ❑ брой на унищожените от СИК бюлетини за създаване на образци за таблата пред изборното помещение и увредени

механично при откъсване от кочана и станали неизползваеми;

- ❑ брой на недействителните бюлетини по чл. 265, ал. 5 от ИК (когато номерът на бюлетината не съответства на номер в кочана);
- ❑ брой на недействителните бюлетини по чл. 227 от ИК (при които е използвана възпроизвеждаща техника);
- ❑ брой на недействителните бюлетини по чл. 228 от ИК (показан публично вот след гласуване);
- ❑ брой на сгрешените бюлетини по чл. 267, ал. 2 от ИК.

Всички тези бюлетини се опаковат в пакет и се надписват.

ОТВАРЯНЕ НА ИЗБОРНАТА КУТИЯ И ПРЕБРОЯВАНЕ НА ДЕЙСТВИТЕЛНИТЕ И НЕДЕЙСТВИТЕЛНИТЕ ГЛАСОВЕ

След отваряне на избирателната кутия се попълва ЧАСТ II от протокола, като от масата се отстраняват всички вещи и книга, с изключение на черновата от протокола.

В секциите с машинно гласуване секционната избирателна комисия, разпечатва резултатите от машинното гласуване и преписва данните в протокола. Гласовете, които се подават машинно могат да бъдат само действителни.

За да бъде установен броят на действителните и недействителните гласове, всички бюлетини се изваждат от избирателната кутия и се подреждат на купчинки - действителни гласове и недействителни гласове (включително гласовете „Не подкрепям никого“).

Всяка бюлетина, извадена от урната, е един глас, който може да бъде действителен или недействителен.

Гласът е действителен, когато:

- ❑ бюлетината е по установен образец;
- ❑ на гърба на бюлетината са положени два печата на съответната СИК;

- ❑ върху бюлетината вотът на избирателя е отбелязан със знак X или ✓ с химикал, пишещ със син цвят, само в едно от квадратчетата за гласуване – за партия, коалиция, независим кандидат или в квадратчето „Не подкрепям никого“;
- ❑ знакът X или ✓ не навлиза в квадратче за гласуване за друга листа;
- ❑ върху бюлетината няма вписани символи и знаци, като букви, цифри и други знаци;
- ❑ когато бюлетината има отбелязване със знак X или ✓ с химикал, пишещ със син цвят, само в квадратчето „Не подкрепям никого“ – гласът е действителен;
- ❑ когато в избирателната кутия бъде намерена бюлетина, отговаряща на изброените по-горе изисквания за действителност, но не е откъснат долният десен ъгъл с поредния номер на бюлетината, гласът се брои за действителен, ако номерът на бюлетината съвпада с някой от номерата в кочаните, от които са откъсвани бюлетините в тази избирателна секция. По действителността на вота се взема писмено решение, в което се описва поредният номер на бюлетината, трите имена на члена на комисията, който е отговарял за откъсване на отрязъците.

Гласът е недействителен, когато:

- ❑ бюлетината не е по установения образец;
- ❑ на гърба на бюлетината не се съдържат два броя печати на съответната СИК;
- ❑ в бюлетината има вписани символи, като букви, цифри и други знаци;
- ❑ върху бюлетината знакът X или ✓ не е отбелязан с химикал, пишещ със син цвят;
- ❑ вотът на избирателя не е отбелязан със знак X или ✓;
- ❑ върху бюлетината има отбелязване в повече от едно квадратче – на партия, коалиция, независим кандидат или в квадратчето „Не подкрепям никого“, включително когато знакът, поставен от избирателя засяга повече от едно

квадратче за гласуване, така, че не може да се определи еднозначно вота на избирателя;

- ❑ в бюлетината са отбелязани предпочитания (преференции) със знак, различен от X или ✓, и с химикал, който не пише със син цвят;
- ❑ в бюлетината не е отбелязан вот на избирателя;
- ❑ когато в избирателната кутия бъде намерена бюлетина, отговаряща на изискванията за действителност на гласа, но не е откъснат долният десен ъгъл с поредния номер на бюлетината в кочана, гласът се брои за недействителен, ако номерът на бюлетината не съвпада с никой от номерата в кочаните, от които са откъсвани бюлетините в тази избирателна секция.

След установяване броя на действителните гласове се пристъпва към 1) преброяване на гласовете, подадени за кандидатски листи на партии/коалиции/независими кандидати; и 2) преброяване на действителните гласове "Не подкрепям никого". За целта действителните гласове се разделят на две купчинки: гласове, подадени за партии, коалиции и независими кандидати, и гласове „Не подкрепям никого“.

В секциите с машинно гласуване е необходимо данните за гласовете, подадени за кандидатски листи на партии/коалиции/независими кандидати и гласовете "Не подкрепям никого" да бъдат пренесени на съответните места в протокола.

ПРЕБРОЯВАНЕ НА ГЛАСОВЕТЕ ПО ПАРТИИ, КОАЛИЦИИ И ИНИЦИАТИВНИ КОМИТЕТИ

Следващият етап от отчитането на вота е разпределението на гласовете по партии, коалиции и независими кандидати - **точка 7** от изборния протокол. За целта от масата се отстраняват недействителните бюлетини и бюлетините "Не подкрепям никого", а всички останали действителни гласове се разпределят на купчинки по кандидатски листи и се записват на реда срещу наименованието

на съответната партия, коалиция или името на независимия кандидат.

В секциите с машинно гласуване за всяка партия, коалиция, инициативен комитет е предвидено действителните гласове да бъдат отчетени в три полета - действителни гласове от бюлетини (преброяват се и се отчитат, както е описано по-горе), гласове от машинно гласуване (пренасят се гласовете от разписката) и сума от тях.

След отчитането на резултата по партии в изборния протокол е предвидено място, където да бъдат описани спорове, жалби и решения по установяването на резултатите.

ПРЕБРОЯВАНЕ НА ПРЕПОЧИТАНИЯТА (ПРЕФЕРЕНЦИИТЕ)

Последният етап от установяването на изборния резултат е отчитане на предпочитанията (преференциите) на избирателите. Срещу номера и наименованието на всяка партия се предвижда да бъдат описани както следва: гласове без преференция, гласове за всеки един от кандидатите според поредния му номер в листата и накрая, общия брой гласове с преференция.

1. Препоръчително е да се използват бланки-чернови за отразяване на резултатите от преброяването на предпочитанията (преференциите).
2. Броят на преференциите се отразява едновременно от двама членове на СИК, определени с решение на комисията. Председателят или член на СИК, определен с нейно решение, взема бюлетина от купчинката с действителни гласове за съответната партия или коалиция, показва я и обявява:
 - 2.1. поредния номер на кандидата, за когото е отбелязано предпочитание (преференция) или
 - 2.2. че няма отбелязано предпочитание (преференция) или
 - 2.3. че е отбелязано предпочитание (преференция) в повече от едно кръгче със знак **X** или **✓** с химикал, пишещ със син цвят, след което я подава на друг член

на СИК за проверка и поставяне на съответната купчинка.

3. Предпочитанията (преференциите) се преброяват върху бланка-чернова за всяка партия и коалиция, включена в бюлетината.

Броят на бюлетините без преференция се установява като от броя на гласовете за листата на партия/коалиция, се изважда сумата на всички подадени преференции за всички кандидати на тази партия/коалиция.

В секции с машинно гласуване броят на получените преференции от машинното гласуване за всеки кандидат са отразени във финалния протокол от машинното гласуване, който се разпечатва от машината след края на изборния ден. В тези секции броят на бюлетините без преференция се установява като от броя на гласовете подадени с хартиени бюлетини и от машина за листата на партия/коалиция, се извади сумата на всички подадени преференции с хартиени бюлетини и от машина за всички кандидати на тази партия/коалиция.

КАК СЕ ПОПРАВЯТ ГРЕШКИТЕ В ИЗБОРНИЯ ПРОТОКОЛ?

За да се отстрани грешка, зачертава се грешната цифра или дума с черта така, че да се вижда написаното, и се написват действителните данни. Всеки член на СИК трябва да подпише поправката отстрани. Ако са сгрешени данните и с цифри и с думи, зачертават се и се поправят по описания начин и двете грешки.

В случай че грешката не може да бъде отстранена по този начин, използва се резервният втори формуляр на протокол (изцяло). В такъв случай секционната избирателна комисия унищожават сгрешения протокол с надпис „СГРЕШЕН“ и протоколът се подписва от всички членове. В районната избирателна комисия фабричните номера на сгрешения протокол и на протокола с верните резултати

се сверяват с номерата, записани в деня преди изборите в протокола за предаването и приемането на изборните книжа.

КОЙ ИМА ПРАВО НА КОПИЕ ОТ ПРОТОКОЛА?

Право да получат заверено копие от протокола имат:

- членовете на секционната изборителна комисия;
- застъпниците и представителите на партиите, коалициите и инициативните комитети;
- кандидати;
- наблюдателите.

МОНИТОРИНГ НА ВПИСВАНЕТО НА РЕЗУЛТАТИТЕ, ПРЕДАВАНЕТО НА ИЗБОРНИТЕ КНИЖА.

Резултатите от преброяването в изборителните секции се предоставят в преброителен център на районната изборителна комисия при провеждане на парламентарни избори. След това данните се агрегират и се предават на Централната изборителна комисия на национално ниво.

В случай, че екип от местни наблюдатели мониторира този етап от изборния процес, то наблюдателите трябва да са отлично

подготвени и напълно да разбират начина за транспортиране, въвеждане и обобщаване на резултатите.

Полезни връзки:

Наръчник на местните наблюдатели - Handbook for domestic election observers

<http://www.osce.org/odihr/elections/70289?download=true>

Как местните организации мониторират избори: Наръчник от А до Я - How Domestic Organizations Monitor Elections: An A-Z Guide

http://www.accessdemocracy.org/files/004_ww_domestic.pdf

Декларация за принципите за международно наблюдение и кодекс за поведение на международните наблюдатели - DECLARATION OF PRINCIPLES FOR INTERNATIONAL ELECTION OBSERVATION and CODE OF CONDUCT FOR INTERNATIONAL ELECTION OBSERVERS, October 27, 2005

http://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/democracy/des/declaration_code_english_revised.pdf

Насоки за разглеждане на правната рамка за провеждане на избори - Guidelines for Reviewing a Legal Framework for Elections, OSCE/ODIHR, Warsaw, 2001, produced in collaboration

with the International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA).

http://www.idea.int/publications/ies/upload/electoral_guidelines.pdf

Кодекс на добрите практики по изборни въпроси на Венецианската комисия - CODE OF GOOD PRACTICE IN ELECTORAL MATTERS, VENICE COMMISSION, 2002

<http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL-AD%282002%29023-e.pdf>

Разрешаване на предизборните диспути в района на ОССЕ: Към стандарт за разрешаването на изборни диспути. Система за мониторинг на изборните диспути - Resolving Election Disputes in the OSCE Area: Towards a Standard

Election Disputes Monitoring System, OSCE/ODIHR, Warsaw, 2001.

<http://www.osce.org/odihr/elections/17567>

Насоки за изборното отразяване в демокрациите в преход - Guidelines for Election Broadcasting in Transitional Democracies

<http://www.article19.org/data/files/pdfs/tools/electionbroadcastingtrans.pdf>

Наръчник за медиен мониторинг: Практично ръководство за мониториране на изборите - MEDIA MINITOR'S HANDBOOK: A Practical Guide to monitoring election

http://www.mhc.gov.rw/fileadmin/templates/PdfDocuments/Media_Monitoring_Handbook_22_1_9.2008.pdf

Мониторинг на медиите за насърчаване на демократични избори - MEDIA MONITORING TO PROMOTE DEMOCRATIC ELECTIONS MEDIA MONITORING

http://www.ndi.org/files/1420_elect_media_02_1-31_0.pdf

Методология за мониторинг на електронните и печатни медии - Methodology of Monitoring Broadcast and Print Media

<http://aceproject.org/ero-en/topics/media-and-elections/MEMO98%20Methodology%20of%20Monitoring%20Broadcast%20and%20Print%20Media.doc/view>

Медиите и изборния процес - [The Media and the Election Process](#)

http://webworld.unesco.org/download/fed/iraq/english/media_elections_en.pdf

Медиите в предизборните кампании – [Media in Election Campaigns – ACE Electoral Knowledge Network](#)

<http://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcc/pcc07?toc>

Международни стандарти:

Сборник с международни стандарти за изборите - Compendium of International standart for elections

http://www.needsproject.eu/files/Compendium_of_Int_Standards.pdf

Препоръки за участие на националните малцинства в обществения живот - The origin and nature of the Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life, Helsinki Monitor, Volume II, No. 4, 2000.

In 2001, the ODIHR published Guidelines to Assist National Minority Participation in the Electoral Process, which can be found at http://www.osce.org/odihr/documents/guidelines/gl_nmpa_eng.pdf

ОССЕ има редовни коментари върху изборното законодателство и е разработила уеб-сайт <http://www.osce.org/odihr>, който предлага информация за съответните национални закони, приети в различните държави, включени в региона, в който работи ОССЕ.

Набор от закони на различни страни, може да бъде намерен на следния уеб-сайт: <http://www.legislationline.org>.